

Ад перакладчыка

Працягваем знаёміць чытачоў «Нашай веры» з творчасцю выдатнай пісьменніцы нашага краю XIX ст. Габрыэлі з Гюнтэраў Пузыні (1815–1869). У гэтай публікацыі прадстаўляем яе апавяданне «Ян Рэннер», якое ўводзіць нас у культурную атмасферу Вільні першай трэці XIX ст. Культурнае жыццё тагачаснай Вільні канцэнтравалася не толькі на прафесійнай тэатральнай сцэне, не толькі на старонках ілюстраваных часопісаў, але і ў салонах прыватных дамоў нашых арыстакратычных продкаў, дзе жыхары Вільні сустракаліся ў таварыскім коле, бавілі час за рознымі заняткамі, гульнямі, інтэлектуальнымі гутаркамі, наладжвалі музычныя і танцавальныя імпрэзы, балі падчас карнавалаў. Апавяданне грунтуецца на аўтабіяграфічным досведзе аўтаркі і выдатна дапаўняе яе знакамітыя ўспаміны «У Вільні і літоўскіх дварах». Хоць мастацкая проза, вядома, адрозніваецца ад мемуарыстыкі, усё ж за персанажамі апавяданняў Габрыэлі Пузыні амаль заўсёды стаяць рэальныя асобы. У гэтым апавяданні мы знаёмімся з бліскучым віленскім музыкантам аўстрыйскага паходжання Янам Рэннерам, партрэт якога намалюваны жывымі каларытнымі фарбамі. Ён нарадзіўся

ў Вене ў 1785 г., а ўжо з 1802 г. лёс яго быў звязаны з гістарычнай Літвой-Беларуссю: ён жыў у Заслаўі, пазней працаваў у Мінску, Навагрудку, Коўне, і асабліва праславіўся ў Вільні. Апавяданне Габрыэлі Пузыні – сапраўдны немяротны помнік гэтаму артысту і кампазітару, імя якога хутчэй за ўсё было б з цягам часу забытае, хоць яго творчасцю была зачараваная ўся тагачасная сталіца літвінска-беларускага Краю. Пераклад апавядання зроблены паводле выдання: [Puzynina G.] *Prozq i wierszem, przez autorkę w imie Boże!* — Wilno, 1856, s. 31–41; а таксама суправаджаецца неабходнымі, на думку перакладчыка, каментарамі.

Ірына Багдановіч

Габрыэля Пузыня

Ян Рэннер

Успамін пра музыканта

Музыка мае падабенства з дабрачыннасцю, бо ахвяруецца ўсім без выбару і выключэння; падобна да таго, як любоў да бліжняга ў сэрцы сапраўднага хрысціяніна абдымае ўсіх — багатых і бедных, шчаслівых і засмучаных, — музыка прамаўляе да кожнага сэрца і з кожнага сэрца таксама можа выплысці. Сумна бывае насамрэч, калі са смерцю дабрачынцы згасне ўдзячнасць за дабрадзействы, а з аціхлым інструментам змоўкне памяць пра артыста. Такі лёс бывае звычайна ў артыстаў, якія ў парыве

натхнення шчаслівыя сённяшнім поспехам і не дбаюць аб пасмяротнай славе. Баюся, што менавіта такім выглядае і лёс Яна Рэннера¹.

Гэты знакаміты музыкант на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў шчодро і нават бесклапотна аддаваў свой талент Вільні, аднак не пакінуў пасля сябе амаль ніякіх твораў і вычарпаў свой геній пры жыцці, пераліўшы яго ў душы слухачоў. Яшчэ і сёння падчас балю адгукнецца нейкая мазурка Рэннера (нямала іх ён рассяў па краі), але моладзь,

якая танчыць пад бадзёрыя тоны, што заахвочваюць да весялосці, нават не запытае, хто напісаў тую мазурку, які кампазітар?... Магчыма, я памыляюся, але Рэннер жыў і дагэтуль у памяці тых, хто яго ведаў, — у іхніх душах гучыць неспіханае рэха мелодый, якімі яны неаднойчы напаўняліся. У маёй душы гэтыя мелодыі будуць паўтарацца заўсёды, і я лічу сваім абавязкам, сваім доўгам прысвяціць некалькі словаў успаміну пра артыста, памяць пра якога зліваецца з уражаннямі першых гадоў майго дзяцінства.

Ян Рэннер быў чужаземцам, як лёгка можна зразумець з яго прозвішча. У маладыя гады ён, паслухаўшыся адну нашу зямлячку, пакінуў Вену, дзе ў яго застаўся бацька арганіст, палюбіў Літву і літвінаў, лёгка вывучыў польскую мову і асеў у Вільні; тут жа ён потым ажаніўся і памёр. Рэннер быў невысокага росту, адным вокам ён зусім нічога не бачыў, і тое вока было заўсёды прыжмуранае, што надавала ягонаму твару насмешлівы, аднак не саркастычны выраз. Заўсёды вясёлы і жывы, ён бегаў ды смяяўся, што было ягонай манерай хадзіць і гаварыць; мабыць, сумным яго ніхто і не бачыў, а спакойным — хіба ў труне... Пры гэтым ён быў чалавечным, таварыскім, непатрабавальным; яго бескарыслінасць не мела меж, наадварот, ён быў занадта шчодрым, раскідваўся направа і налева, як збольшага амаль усе артысты. Калі на працягу года пад націскам сяброў і знаёмых ён згаджаўся, нарэшце, даць адзін публічны канцэрт, прыбытак ад яго вылятаў на наступны дзень, а часта і ў той самы вечар у гучнай сяброўскай бяседзе разам з коркам шампанскага. Не здольны быў адмовіць ні сабе, ні тым больш іншым, грошы таялі і выслізгвалі ў яго з рук. Можа таму, што Рэннер уцякаў ад грошай, грошы самі даганялі Рэннера; і хоць у сваім адзенні ён быў сціплы і нават даволі занядбаны, галечы ён, аднак, не зведаў. Ігра Рэннера была як бы адбіткам і паўторам яго асобы — жывая, вясёлая, арыгінальная, размаітая, крыху нават нядбайная; пальцы ягоных рук, якім, здавалася, бракуе аднаго сустава (такія былі кароткія), лёталі па клавішах, як ён па вуліцах, — са здзіўляючай хуткасцю і жывасцю. Граў ён

звычайна натхнёна — гармонія плыла, ляцела, шумацела струменем бурлівай вады вясноу; аднак у гэтыя, здавалася б, на першы погляд, бязладныя гукі і шумаценні ўпляталася часта чуллівая мелодыя. Адораны такім талентам, Рэннер стаў душою свецкага таварыства — разрывалі яго паміж сабою віленскія салоны. Не трэба было прасіць, каб ён згадзіўся пайграць, ледзь толькі ён удзверы — ужо за фартэпіяна, ужо акордамі вітае прысутных. Музыка была яго другой натурай, яна была яго дыханнем і мовай; гэта не была патрэба чуйнай і тужлівай душы, якая не можа іначай сябе выявіць; гэта было хутчэй жаданне выгаварыцца, прадставіцца перад публікай. Геній Рэннера быў шматгалосым і шматвьяўным. Ігра яго становілася спектаклем, відовішчам. Вельмі часта, каб ажывіць сваіх слухачоў у вялікапосныя вечары, ён сам-адзін быў здатны нейкім чарадзейскім чынам стварыць ілюзію цэлай оперы. Спачатку ён выконваў гучную уверцюру, затым чуўся званочак суфлёра, голас басіста, а за ім амаль адразу тонкае сапрана прымадонны і, нарэшце, тэнор, — такая жывая перамена тонаў і манеры выканання выклікала ў прысутных уражанне, што яны чуюць тры разам злітыя галасы, а ў кожным з іх паасобку пазнавалі актора альбо артыста, якога ён прадстаўляў! Сярод спеву чулася нават вышчэ сабакі (што неаднойчы здаралася ў Віленскім тэатры), а фіналам такога прадстаўлення звычайна былі вясёлы смех і апладысменты задаволенай публікі.

На што толькі Рэннер ні быў здатны!..

Мог заспяваць, як быццам чужая пара катой размаўляе паміж

сабою. Мог заспяваць сам-адзін харальна габрэйскі *мэйофіс*², што выклікала вялікае здзіўленне і нават абурэнне габрэяў, калі яны раптам яго чулі. Фартэпіяна, голас і рухі — вось тыя тры памочнікі Рэннера, з дапамогай якіх ён мог перадаць усё. Напрыклад: размову двух удзельнікаў Свята-Юраўскіх (*S-to Jerskich*) кантрактаў³, адзін з якіх патрабуе грошы, а другі яму адмаўляе, — пасажамі і акордамі ён мог стварыць дасканалую ілюзію такой размовы, і, пэўна ж, не адзін слухач пазнаваў сябе або ў пакорным, які намагаецца вярнуць уласнасць, або ва ўпартым, які яму прырэчыць. Пахвалы і апладысменты запальвалі артыста новым агнём; ён хапаўся за скрыпку і, не пакідаючы фартэпіяна, бо локаць службыў яму трэцяй рукой, падыгрываў сам сабе на скрыпцы. У вачах тых, хто быў мала знаёмы з музыкантамі, гэта, магчыма, выглядала толькі як фарс, жарт, буфанада. Праўда, і сам Рэннер не надаваў свайму мастацтву асаблівага значэння, рабіў усё тое нібы з пэўнай нядбайнасцю, паміж размовамі, без папярэдніх адгаворак і прывычнага цырыманіялу ў адказ на просьбы і настойлівасць прысутных. Гледзячы на такую лёгкасць, кожны думаў, што і ён так можа зрабіць, а таму Рэннер быў яшчэ мілейшым для таварыства, бо звычайна мы, людзі, болей любім забаўляцца, чым захапляцца. Сярод мноства вясёлых імправізацый была адна, якая найяскравей выяўляла імправізатарскі талент Рэннера. Часта ў канцы вечара, калі яму яшчэ не досыць было шматлікіх фокусаў, ён прасіў каго-небудзь з прысутных пастаянна перашкаджаць яму ў часе грання бязладным націсканнем клавішаў.

Некалькі рук адначасова ўз- носілася над галавою артыста, стукаючы знянацку па першай, што трапляла пад руку, клавiшы; ледзь крануты, недарэчны тон становіўся тонам Рэннера, а тыя, хто меліся яму перашкаджаць, здавалася, наадварот, дапамагаюць. Рэннер схопліваў кінутую яму ноту, і яна становілася новай думкай у яго паэме; тыя фальшывыя і бязладныя тоны падалі, як каменьчыкі ў шумлівую ваду, ствараючы імгненныя ўсплёскі фантастычнай гармоніі, і раствараліся ў чуллівай, чыстай мелодыі. Калі Рэннер сядзеў за фартэпіяна, моладзь кідала гульню ў *кошкі-мышкі*, старэйшыя адрываліся ад столікаў з вістам, дамы спынялі размовы — усе гарнуліся да яго, каб пачуць тую непаўторную ігру музыканта. Весялоць, якую ён абуджаў, была яму найлепшай узнагародай; аднак шкляначка пуншу, нібы незнарок пастаўленая на пульпіце, яшчэ ўдвая павялічвала імправізацыйнае натхненне — гэта быў *Метраном* Рэннера. Часцей, аднак, сам відавочны энтузіязм моладзі, якая пачынала таньчыць пад гукі яго музыкі, быў дастатковым стымулам для Рэннера, і неаднойчы падчас карнавалу ці на прыватных вечарынках пачцівы, нястомны Рэннер цэлымі вечарамі граў нам для танцаў свае іскрыстыя мазуркі, якія натхнёна ў той самы момант ствараў. Гэта быў наш Нікаля Ізуар⁴, які таксама меў бліскучы талент, але пры гэтым не адмаўляўся падыграць сваім знаёмым для танцаў. «*Le genie est toujours bon enfant*»⁵. Калі для танцуючых тая жывая музыка была такой прыемнай, што ж казаць пра паважную частку таварыства, якую не цікавілі ні танцы, ні гульня ў віст, і для якой паўтарэнне на балях адных і тых

самых мазурак ператваралася ў аднастайную прыкрасць? Рэннер быў у музыцы, як Арлоўскі ў мастацтве. Творы абодвух засталіся ў эскізах — іх геній не ведаў ярма; там, дзе патрэбныя былі праца і цярылівасць, яны знаходзілі толькі тугу ды нуду; чым горш гэта было для будучыні, тым лепей было для нас. Калі б і Арлоўскі, і Рэннер дбалі пра сваю славу, наступныя пакаленні мелі б прыгожыя карціны для сваіх музеяў і, магчыма, не адну оперу, але ў штабухах сучаснікаў не было б столькі геніяльных эскізаў, а віленскія вечары страцілі б сваю мілую чароўнасць. Арлоўскі і Рэннер раздалі свой скарб пры жыцці, расцярушылі паміж знаёмых, — дык няхай жа ўзаемна тыя знаёмыя захаваюць прынамсі памяць пра іх і сваю ўдзячнасць.

Хоць Рэннер і не працаваў над удасканаленнем свайго таленту, аднак гультаём ён не быў: ахвотна даваў урокі ў горадзе, як у пансіёнах, так і ў прыватных дамах. З васьмі раніцы да шостага вечара кожная гадзіна ў яго была распісаная. Сустрэкаючы яго на вуліцы, калі ён бяжыць з аднаго ўрока на другі, можна было падумаць, што гэта коціцца мячык; нягледзячы на сваю паспешлівасць і раскудлачанасць, ён быў узорам акуратнасці і сумленна выконваў свой абавязак. Талент, пра які не дбаў для сябе, умеў прышчапляць маладым душам, — і дагэтуль яшчэ па адным толькі энергічным *passage*⁶ можна пазнаць вучаніцу Рэннера. Ён быў асаблівым узорам цярылівасці ў навучанні; нават найменш адораныя вучаніцы мелі ў яго асобе лагоднага і спагадлівага настаўніка. Цяжка зразумець, як яго буйны тэмперамент, яго музычная віртуознасць і веды,

а таксама звыштонкі слых маглі вытрымліваць фальшывае і няроўнае гранне вучняў-пачаткоўцаў?.. Дык вось, каб перадыхнуць і атрымаць асалоду ад сваёй цяжкай працы, Рэннер дазваляў сабе перадражніваць ігру сваіх вучняў; пры гэтым набор разнастайных тэхнік перабірання пальцамі і няроўнай ігры ствараў не менш вясёлую і займальную частку яго музычных жартаў, слухачамі і глядачамі якіх былі, як можна здагадацца, толькі вучні і вучаніцы, якіх ён перадражніваў. Быў ён здольны і да яшчэ больш адмысловых штук-карстваў; неаднойчы ў нядзелю, праходзячы ў часе набажэнства каля касцёла дамініканаў і заўважаючы карэты сваіх знаёмых дамаў, ён спяшаўся на хоры, дзе ў яго быў знаёмы арганіст; і там, узгадваючы сваю першую прафесію, з майстэрствам браў гукі аргана. Яго музыка, заахвочваючы святара да яшчэ большай узнёсласці набажэнства, зусім іншае ўражанне рабіла на дамаў, што сядзелі ў першых лаўках, бо яны ў сур'ёзных мелодыях аргана пазнавалі знаёмыя фрагменты з операў, свае ўлюбёныя песенькі і нават пасур'ёзную мазурку! А ў выкананне гімна неаднойчы ўпляталіся праклён кулі Каспара⁷ і нават масонскі марш.

Неяк у нядзелю дамы, што маліліся ў дамініканскім касцёле, пазналі энергічную руку Рэннера ў кранальнай і ўзнёслай арганнай гармоніі, якую на гэты раз ніякая свецкая нота не парушыла. Вечарам танцавалі ў графіні П*. Нястомны Рэннер за фартэпіяна імправізаваў, як звычайна, мазуркі і вальсы. Адна з дамаў падыходзіць да яго і пачынае з захапленнем хваліць яго ранішняю ігру, у якой той, па яе словах, «нават пераўзышоў сам сябе».

Рэннер са здзіўленнем прымае пахвалы, запэўніваючы, што «яго не было ў горадзе некалькі дзён, і што толькі амаль за гадзіну перад вечарам ён вярнуўся з вёскі, хтосьці іншы, відаць, замест яго быў за арганам...» Яго адказ выглядаў праўдзівым, нават у голасе чуліся ноткі злёгка абражанага гонару і самалюбства, бо хтосьці іншы яго пераўзышоў. Збянтэжаная пані Г* адыходзіць ад фартэпіяна і ў коле танцуючых распавядае сваёй дачцэ пра гэты прыкры промах. Рэннер здалёк рэагуе на тую размову, здагадваючыся, што ён ёсць іх прадметам, і, не змяняючы рытму мазуркі, уключае ў яе гукі і тэму, якія чуліся ў гэтую ж раніцу ў дамініканскім касцёле... Пані Г* разумее жарт і грозіць Рэннеру здаля за гэтыя фокусы, а мазурка, яшчэ гучнейшая, чым да таго, вяртаецца ў сваё рэчышча, водарыць новым жыццём, бо гэта трыумф артыста. Рэннер быў вялікім прыхільнікам падобных жартаў; яны сведчылі аб яго глыбокім веданні музыкі. Слаўная і знакамітая піяністка Марыя Шыманоўская, калі была праездам у Вільні, праводзіла вечар у маіх бацькоў, куды з мэтай знаёмства яе з мясцовым музычным светам былі запрошаныя найвыбітныя музыканты Вільні, знаўцы, аматары, меламаны, дылетанты і да т. п. Пані Ш*, вельмі ветлівая, не дала сябе доўга прасіць, і ўжо знаёмы і ўсімі любімы *Mirture*⁸ паплыў у душы прысутных. Рэннер спазніўся, ён прышоў, калі пані Ш* ужо ўставала з-за фартэпіяна; прасілі і яго ў сваю чаргу зайграць, але ён адбіваў-

ся, спасылаючыся на расстроенае фартэпіяна, якое сам жа з раніцы і настройваў. Пані Ш* запэўнівала ў адваротным. Рэннер, нарэшце ўпрошаны, саступае, усаджваецца за інструмент і энергічным, беглым пасахам з канца ў канец фальшывіць з такім майстэрствам, так праўдзіва, так дасканалы і неаспрэчна, што большая частка прысутных паверыла, а пані Ш* прамовіла з захапленнем: «Ужо мне і гэтага досыць — ужо ведаю яго! Ужо цаню!!!»

Пасля ўсяго сказанага, што яшчэ варта прыгадаць у доказ бліскучых музычных здольнасцяў Рэннера? Усё тое, што мы аб ім ужо ўспомнілі, аж занадта павінна ў гэтым пераконваць. Здзіўляла тая лёгкасць, з якой ён чытаў новыя ноты. Яшчэ больш здзіўляла, калі якую-небудзь даму прасілі заспяваць у чужым доме, а яна не мела з сабою нотаў; у такой сітуацыі паслужлівы Рэннер заўсёды быў гатовы суправаджаць на фартэпіяна незнаёмую яму арыю: як сапраўднаму генію яму было дастаткова пададзенага гуку і такту, каб ён інстынктыўна падабраў акорды. Вечар без Рэннера быў недасканалым — не дапускалася нават думка, што Вільня можа абысціся без Рэннера, што можа яго назаўсёды страціць... Аднак той момант настаў: засталіся мы без Рэннера... Але Вільня і без гэтага зазнала шмат пераменаў! «Шкада Рэннера!» — дагэтуль кажуць яго знаёмыя. — «Хто ж нам яго замяніць?» — Гэтае шкадаванне справядлівае. У Вільні могуць быць знакамітыя артысты, але

другога Рэннера ўжо не будзе!

Не было маёй мэтай напісаць біяграфію Рэннера або некралог, для гэтага трэба мець больш звестак пра ўсё яго жыццё, а мне такіх звестак бракуе, і я не хачу засяроджвацца на падрабязнасцях, не звязаных з ім як з музыкантам. Тое, што я напісала, — толькі лёгкі эскіз, толькі штрыхі да яго вобразу, якім ён запомніўся ў салонах, — іншым я яго не ведаю... А гэты слабы адгалосак некалькіх хвілінаў жыцця артыста ёсць толькі адной нотай у агульным хоры жалю, які выклікала смерць Рэннера ў сэрцах яго прыхільнікаў; а ў вянку на яго магіле — адной незабудкай!

Напісана ў 1840 годзе.

Пераклала з польскай мовы
Ірыны Багдановіч.

¹ Ян Рэннер (Renner; 1785, Вена — 1832, Вільня) — піяніст, арганіст, педагог, кампазітар. Па паходжанні аўстрыйец. З 1802 г. жыў у Заслаўі, пазней працаваў у Мінску, Навагрудку, Коўне, Вільні. Яго ігра вылучалася віртуознасцю і непасрэднасцю. Яго фартэпіяныя творы (накцыорны, паланэзы, вальсы, мазуркі) былі папулярныя ў нашым Краі. Асабліва славіўся імправізацыямі на фартэпіяна і аргане. Тут і далей заўвагі перакладчыка. — І. Б.

² Мэйфіс (mejofis) — шырока распаўсюджаная ў габрэйскіх асяродках на землях былой Рэчы Паспалітай песня («Майуфес», або «Маяфіт»); напісана ў XVI ст. паводле матыву кнігі «Песні песняў» Саламона. Першы радок гэтага любоўнага спеву, што замацаваўся як назва, гучыць у арыгінале: «Ма яфіт ума...», што перакладаецца: «Якая ты прыгожая і якая прывабная, мая каханая, у сваім харакце» (гл. Песня песняў 7, 7).

³ Свята-Юраўскія кантракты — штогадовае ярмарка ў Вільні, падчас якой заключаліся розныя гандлёвыя дамовы, пагадненні; выпадала на 23 красавіка — ва ўспамін св. Юрыя.

⁴ Нікаля Ізуар (Nikolo Isouard; 1773–1818) — французскі оперны кампазітар мальтыйскага паходжання.

⁵ «Геній — гэта заўсёды мілае дзіця» (фр.)

⁶ Пасажы (фр.)

⁷ Музыкантаўца Святлена Немагай лічыць, што тут Габрыэля Пузыня мае на ўвазе оперу К. М. Вэбера «Вольны стралок».

⁸ Маецца на ўвазе накцыён «*Le Mirture*» («Цурчэнне») — найбольш вядомы і любімы публікай музычны твор Марыі Шыманоўскай (1789–1831).

Ірына БАГДАНОВІЧ — паэтка і літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук. Нарадзілася ў г. Ліда на Гродзеншчыне. Скончыла гісторыка-філалагічны факультэт Гомельскага дзяржуніверсітэта (1978) і аспірантуру пры Інстытуце літаратуры імя Я. Купалы Акадэміі навук Беларусі (1983). Аўтар кніг вершаў «Чаравікі маленства» (1985), «Фрэскі» (1989), «Вялікадзень» (1993), «Сармацкі альбом» (2004), «Прыватны рымляне» (2006), «Душа лістападу» (2012), «Залатая Горка» (2016), манаграфіі «Янка Купала і романтизм» (1989), «Авангард і традыцыя: беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння» (2001), укладальніца зборнікаў «Казімір Свяжк. Выбраныя творы» (2010), «Вінцук Адаважы. Выбраныя творы» (2011), «Аляксандр Надсан. Выбраныя творы» (2014) і інш. Перакладае з польскай мовы. Жыве ў Мінску.